ONS MARKENBOEK

Gorssel, januari 1986

4e jaargang, no. 1

ISSN: 0169-5819

ONS MARKENBOEK
is een uitgave van de Oudheidkundige Vereniging
De Elf Marken in de gemeente Gorssel.

Deze vereniging werd opgericht op 27 september 1983, en heeft ten doel "de beoefening van de geschiedenis in het algemeen en in het bijzonder die van de gemeente Gorssel, waaronder mede wordt begrepen het grondgebied van de gehele, huidige en vroegere, burgerlijke gemeente Gorssel".

Het bestuur wordt gevormd door de leden:
Voorzitter : H.J. Jansen, Bargeweg 16, Eefde (tel. 05750-40785)
Secretaris : N. van Wijk, Hassinklaan 29, Epse (tel. 05759-1394)
Penningmeester: J. Bakker, Laakweg 6, Almen (tel. 05751-620)
Leden: J.P. Dijksman, Blauwedijk 10, Almen
A. Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
W. v.d. Kamp, Lochemseweg 38, Epse
Mw. J.W. Lubberding-Braakman, Lochemseweg 147, Harfsen
J. Nijenhuis, Zutphenseweg 164, Eefde
J. Pasman, Heideweg 14, Harfsen
A.M. de Ruiter, Joppelaan 14, Gorssel
en als adviseur treedt op de heer
J. Eefting, archivaris gemeentehuis Gorssel.

ONS MARKENBOEK

4e jaargang, no. 1, januari 1986

INHOUD

	blz.
Namens de redactiecommissie	2/3
Mededelingen van het bestuur	4/6
Almen. De oudste geschiedenis en het grootgrondbezit door J. Eefting	7/15
Naar buiten door A. Hoekstra	16/17
De molen te Almen door H.J. Jansen	18/24

NAMENS DE REDACTIECOMMISSIE

Hierbij ontvangt u het eerste nummer van de vierde jaargang van "Ons Markenboek", uitgave van de Oudheidkundige Vereniging "De Elf Marken" te Gorssel.

Weliswaar bestond de eerste jaargang slechts uit één nummer, maar toch ... vier uitgaven per jaar! En dat allemaal zonder subsidie en advertenties. Dat kon alleen door toename van het aantal leden. Een aansporing voor ons allen om nog meer mensen te interesseren voor alles wat er in de loop der jaren in onze gemeente - in onze Elf Marken - is gebeurd.

Zoals in elke vereniging en in iedere commissie treedt bijna jaarlijks een verandering op in het aantal leden.

Toen het startsein werd gegeven voor een permanente uitgave van "Ons Markenboek" was de heer W.R. Muller uit Epse terstond bereid zijn medewerking te verlenen. Als u het register doorleest, zult u zijn naam herhaaldelijk tegenkomen.

Maar vooral als lid van de redactiecommissie heeft hij zijn sporen verdiend. Toen ons tweede nummer moest verschijnen heeft hij dagenlang op "Veldzicht" gewerkt om een zo goed mogelijk technisch verantwoorde uitgave te verzorgen. En ook de lay-out van de volgende nummers kwam praktisch geheel voor zijn rekening. Met name de verzorging van het "Bevrijdingsnummer" bezorgde hem veel hoofdbrekens.

Nu heeft hij gemeend zijn plaats in de redactie af te moeten staan aan iemand anders. Jammer, heel jammer, maar we respecteren zijn besluit.

> Ja, mijnheer Muller, wij hadden u graag nog vele jaren in ons midden gehad, want we wisten, dat we op u konden rekenen. Vanaf deze plaats onze hartelijke dank voor uw inzet voor ons blad. We wensen u en uw gastvrije echtgenote nog vele goede jaren toe in onze mooie gemeente en hopen, dat u in ieder geval nog menig bijdrage zult leveren voor "Ons Markenboek".

Jammer genoeg kunnen we u op dit moment nog geen nieuw commissielid voorstellen, maar hopelijk zal deze vacante plaats spoedig door één van onze leden worden ingenomen.

Op verzoek van het bestuur treft u in dit nummer ook een register aan op de verschenen jaargangen. Wij zijn van plan voortaan ieder jaar zo'n hulpmiddel toe te voegen aan het eerste nummer en bovendien eens in de vijf jaar een totaaloverzicht van auteurs en artikelen te publiceren.

Wanneer u dit register doorbladert, zal het u ongetwijfeld opvallen, dat u steeds dezelfde auteursnamen tegenkomt. Zoals iedere redactie zien ook wij elk kwartaal weer uit naar kopij. Ongetwijfeld leven er onder onze leden nog talloze herinneringen aan de gemeente Gorssel, die de moeite van het publiceren waard zijn. Schroomt u niet deze op schrift te stellen en ons toe te sturen. Wij maken er desnoods wel een verhaal of artikel van. Vindt u op zolder, in een kast of waar dan ook oude dagboeken over het dagelijks leven, over kerkelijke toestanden of over wat voor zaken ook, wij zullen ze graag publiceren, want alleen door UW medewerking kunnen WIJ ervoor zorgen, dat u iedere drie maanden een nieuw nummer van "Ons Markenboek" ontvangt.

Juist voor het ter perse gaan van dit nummer, bereikte ons het bericht, dat de heer H. Meedendorp (juist, van het gemeentehuis) zitting zal nemen in de redactiecommissie. Hartelijk welkom!

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Groot was de belangstelling voor de op 22 oktober j.l. georganiseerde dia-avond in "'t Jolink" te Eefde. De zaal was geheel bezet.

De geschiedenis over het ontstaan van het huidige dorp Eefde uit de vier marken: Eefde, Rijsselt, Angeren en Wolferer had ieders aandacht. De archiefgegevens over deze marken kwamen ook deze avond van de heer J. Eefting.

De na de pauze geprojecteerde dia's, van toelichting voorzien door de heer H.J. Jansen, verduidelijkten de geschiedenis van Eefde op een leerzame en tevens prettige wijze.

Na afloop meldden zich vier nieuwe leden.

In "De Pessink" te Epse volgt op dinsdag 11 februari 1986 de volgende dia-avond. Natuurlijk komen dan plaatjes van Epse op het scherm. De toelichting wordt "vanzelfsprekend" gegeven door de voorzitter. Ook niet-leden zijn van harte welkom.

De cursus "Ken uw gemeente", gegeven op vier dinsdagavonden in de maand oktober in de foyer van "De Roskam" is, mede door de grote deelname, een succes geworden.

De eerste avond kwam de geschiedenis van onze gemeente ter sprake. Een beknopt overzicht van de gegevens over de Elf Marken en verduidelijkende dia's, maakten deze cursusavond zeer leerzaam.

De tweede avond was gewijd aan de geschiedenis van de kerken in onze gemeente, waarvan alleen Gorssel en Almen oorspronkelijk zelfstandig waren. De Eefdenaren gingen ter kerke in Warnsveld, de Epsenaren in de Bergkerk te Deventer en Harfsen behoorde kerkelijk onder Almen.

Diverse buitenplaatsen in onze gemeente vormden de kern van de volgende avond. Achtereenvolgens passeerden 't Hassink, huize Dorth, de Ehze, de Voorst, 't Rijsselt en 't Eschede de revue.

De serie lezingen werd tenslotte besloten met een beschouwing over het verkeer. Aan het slot van deze avond beantwoordde de heer J. Eefting nog enkele vragen.

Alle vier avonden werden op voortreffelijke wijze verzorgd door de voorzitter, die hiervoor alle waardering en dank verdient.

Van het behandelde in deze cursus wordt een stencil vervaardigd. Een beperkt aantal hiervan is tegen betaling van f. 5,- verkrijgbaar bij de secretaris.

Samen met dit eerste nummer van alweer de 4e jaargang van "Ons Markenboek" ontvangt u een acceptgirokaart voor betaling van de contributie voor het nieuwe jaar.

Het is voor het eerst dat onze vereniging op deze wijze de lidmaatschapsgelden gaat incasseren. Wij willen u daarom graag vriendelijk verzoeken uw contributie voor 1986 via deze kaart te voldoen. Het betreft hier een acceptgirokaart van het nieuwe model. In diverse dagbladen hebt u over de invoering hiervan al kunnen lezen. De werkwijze is gelijk aan die van de oude kaarten. Even uw

bankrekeningnummer of postrekeningnummer vermelden, uw handtekening plaatsen en de kaart opzenden naar uw bank of postgiro. Wilt u s.v.p. de kaart niet vouwen?

Het komt elk jaar weer voor dat de penningmeester een aantal "herinneringen" moet verzenden. Dit brengt extra kosten en werkzaamheden met zich mee, hetgeen in feite toch niet nodig zou moeten zijn. Onze penningmeester rekent dit jaar op uw aller medewerking en zal u daarvoor zeer erkentelijk zijn!

Dat velen onze vereniging een warm hart toedragen, moge blijken uit het feit dat leden ons, buiten hun normale contributie om, verrassen met extra giften.

In de maand oktober 1985 mochten wij een totaal bedrag aan giften ontvangen van f. 125,--.

Onze hartelijke dank !

Wie volgt ?

ALMEN, DE OUDSTE GESCHIEDENIS EN HET GROOTGRONDBEZIT

J. Eefting

De oudste geschreven berichten over het dorp Almen vinden we in een lijst van bezittingen van Hendrik, graaf van Dalen en heer van Diepenheim. Deze lijst wordt in de literatuur meestal gedateerd op het jaar 1188, maar dat is niet helemaal juist. De lijst is ons slechts in afschrift overgeleverd en stamt uit het eind van de 13e of begin 14e eeuw. In 1331 is de graafschap Dalen verkocht aan de bisschop van Utrecht, in wiens archief dan ook deze lijst is te vinden. De lijst begint wel met het jaartal 1188, maar het blijkt dat ook latere aanvullingen zijn opgenomen, zodat niet alle vermeldingen precies zijn te dateren.

De Gelderse goederen uit de lijst zijn al in 1872 gepubliceerd in het oorkondenboek van Sloet, maar een volledige tekst met commentaar in de Duitse taal is in 1904 verschenen.

De graaf van Dalen ontleent zijn naam aan het huis Dahl in Westfalen (Kreis Lüdinghausen, aan de Lippe) waar hij natuurlijk veel bezittingen heeft. Voornoemde Hendrik, vermeld tussen 1166 en 1212, was gehuwd met Regenwize van Diepenheim en had op die manier vermoedelijk de heerlijkheid Diepenheim in Overijssel verworven. Verder behoorden tot zijn goederencomplex diverse bezittingen in Gelderland, waarbij Almen enkele malen wordt genoemd.

Hieronder de vermeldingen die voor ons van belang zijn (tussen haakjes de nummers van de noten in het Duitse commentaar uit 1904).

... Item curia Mokerden manipulos (119)
... Item curia Almen manipulos (120)
... Item Nova domus manipulos (122)
... Item in parochia Warensvelde domus Almen et bona dicta Almergoet (276-278)
... Item in parochia Almen domus Holthusing (493-494)

(Sloet vermeldt laatstgenoemde naam als "Hokhinsing".)

Uit deze gegevens blijkt dat er op het Almense gebied twee hoven (curia) worden vermeld: Mokerden en Almen, waarop in het vervolg zal worden teruggekomen. Verder vinden we Nova domus, hetgeen we kunnen vertalen als "nieuw huis". De Duitse commentatoren plaatsen dit "Nyehues" bij Diepenheim, maar volgens mej. Maris is hier het Nijenhuis te Almen bedoeld. Dit is niet onwaarschijnlijk, mede omdat het Almense Nijenhuis omstreeks 1382 wordt genoemd als leengoed van de bisschop van Utrecht: "Dat goet ten Nyenhuys ... ten Zutphenschen lene der heerscap van Dyepenhem". Hieruit blijkt dat dit goed uit het bezit der heren van Diepenheim moet stammen!

De volgende vermelding betreffende Almen geeft ons "domus Almen" (huis Almen) en "bona dicta Almergoet" (het goed genoemd Almergoet), gelegen in de parochie Warnsveld. Hoe we deze goederen moeten plaatsen naast de twee hoven is niet duidelijk. Wel is opmerkelijk dat hieruit blijkt dat de goederen nog tot de parochie Warnsveld behoren, terwijl bijna achteraan de lijst het huis Holthusing wordt genoemd, dat in de parochie Almen ligt. We moeten daaruit concluderen dat de parochie Almen na 1188 is afgescheiden van Warnsveld. Mogelijk heeft de graaf van Dalen hier een kerk laten bouwen temidden van zijn kennelijk grote be-

zittingen.

Een andere bron die ons inlicht over de ouderdom van de parochie is een akte in het archief van de stad Zutphen. In het jaar 1272 zijn enkele tienden verkocht door Hendrik, heer van de Marsch (te Zutphen, aan de overkant van de IJssel). Deze tienden, die hij in leen had, werden gekocht door de parochianen van de Nieuwstadskerk (thans de r.k. St. Janskerk) te Zutphen. Hierbij worden o.a. genoemd: "decimam maiorem similiter domus, dictae Ostenhenge, sitae in parochia in Almen", dus tienden uit het huis "Ostenhenge" (Oostenenk!) in de parochie Almen. Hieruit weten we dat de parochie Almen nà 1188 maar vòòr 1272 moet zijn gesticht.

Nu is het gebruikelijk dat de stichter van een kerk ook het recht heeft om de pastoor te benoemen, ook wel genoemd het collatierecht of de kerkgift, de begeving van het ambt. Dit recht werd nog wel eens onderling verkocht, zo is er in de jaren 1328 - 1329 een soort driehoeksruil gepleegd, waarbij ook de kerk te Almen was betrokken. Op Allerheiligen 1328 was Frederik van Hekeren, ridder, in bezit van het collatierecht van de kerk van Drempt, dat hij echter ruilde (met de Duitse orde) voor het benoemingsrecht te Hummelo. Op 21 juli 1329 ruilde Frederik van der Ese, ridder, echter opnieuw: in ruil voor Hummelo kreeg hij het recht te Almen. Dit recht verkreeg hij van Wolter, heer van Keppel, die hij zijn "naneef" noemt. Deze Wolter van Keppel is dus de oudst bekende eigenaar van de Almense kerk, in 1329 gevolgd door Frederik van Heeckeren, heer van de Ehze, die zich waarschijnlijk in die tijd in deze streken heeft gevestigd.

Door vererving en verkoop is het recht der pastoorsbenoeming nog vaak in andere handen overgegaan. De kleinzoon van genoemde Frederik was Frederik van Hekeren genaamd van Rechteren, die in 1432 trouwde met Cunegonda van Polanen, erfdochter van Voorst en Keppel. Opnieuw bezitten de heren van Keppel de collatie! Een zoon uit laatstgenoemd huwelijk is Sweder van Voorst, heer van Voorst en Keppel, die in 1455 en 1459 ook eigenaar blijkt te zijn van de hof "ter Mollen" en de hof te Almen. Lange tijd zijn de heren van Keppel zowel eigenaar van Termeulen te Almen als van het collatierecht aldaar. Het recht is echter niet automatisch met Termeulen verbonden. In 1572 is eigenaar Elizabeth van Voorst, weduwe van Pallandt. In 1643 trouwt Anna Christina van Pallandt met Wolter de Rode van Heeckeren (heer van Ruurlo). Het echtpaar krijgt "ter Mollen" toebedeeld, maar is geen eigenaar van Keppel. Door Gijsbert Optennoort worden vóór 27 november 1684 de hypotheekrechten van Termeulen verworven, waardoor dit goed in de familie Optennoort komt. Ook het collatierecht blijkt bij deze familie te zijn terechtgekomen, maar dit wordt in 1692 door Gijsbert Optennoort afzonderlijk verkocht: het recht "soo aan het goed ter Moelen gehoort heeft" werd gekocht door C.C. van Lintelo, de heer van de Ehze. Nog eenmaal zou het collatierecht in handen van de heer van Keppel komen: in 1769 trouwt Sophia Dorothea van Lintelo, erfdochter van de Ehze, met Frederik Willem Floris van Pallandt, heer van Keppel! De Ehze wordt in 1777 verkocht aan de familie van Oyen, maar over de verdere lotgevallen van het collatierecht is mij niets bekend. Overigens had dit recht sinds de Hervorming geen werkelijke betekenis meer. Vermoedelijk gaf het de bezitter

wel een vooraanstaande plaats in de kerk, maar niet het alleenrecht tot benoeming van een predikant.

Hoewel in dit bestek niet uitvoerig kan worden ingegaan op de geschiedenis van de pastoors, wil ik enkele namen noemen. De oudst bekende zijn Fredericus Kummer (tot 1362), opgevolgd door Gerardus de Esa (verwant met Van Heeckeren van de Ehze?). Enkele akten uit het jaar 1500, toen Peter Pelt pastoor was, geven ons enig inzicht in zijn inkomsten. In die tijd was het gebruikelijk dat een pastoor enkele "pastoriegoederen" in bezit had, waaruit hij de inkomsten voor zijn onderhoud mocht gebruiken. Zo wordt op 18 augustus 1500 door de collator (Vrederick van Voorst en Keppel) en de pastoor (Peter Pelt), mede namens de geërfden, verkocht het Papenstuyck (paap hier waarschijnlijk in de betekenis van pastoor!), gelegen op Lentinck, en behorende tot het pastoriegoed. Koper is het Nieuwe Gasthuis te Zutphen, waardoor we de akte nog steeds kunnen vinden in het archief van Oude en Nieuwe Gasthuis, in het Gemeentearchief van Zutphen. Op 25 augustus 1500 koopt Peter Pelt een rente uit de "hof ter Moelen" van "Frederick, heer van Voorst en Keppel", de heer die hem benoemde!

De twee hoven in Almen

Het begrip hof (curia) in de middeleeuwen vereist wel enige toelichting. Een hof is in die tijd het centrum van een groot landbouwbedrijf, waarbij een aantal boerenerven hoort, welke goederen in natura moeten leveren, die meestal in een centraal gebouw worden opgeslagen. Als men spreekt over de hof, kan men het complex als geheel bedoelen, maar ook het centrale gebouw.

Een hof is doorgaans eigendom van grootgrondbezitters als bisschoppen, graven en dergelijke. Volgens de goederenlijst van de graaf van Dalen zou hij in Almen twee hoven hebben gehad: de "curia Mokerden" en de "curia Almen". Op het eerste gezicht lijkt het wat vreemd om zo dicht bij elkaar twee grote complexen van dezelfde eigenaar te vinden. Verder is nooit duidelijk geworden waar we Mokerden moeten zoeken. Wel is bekend dat alle bezittingen van de graaf van Dalen in 1331 door zijn nakomelingen zijn verkocht aan de bisschop van Utrecht. Ruim een eeuw later blijkt dat de heren van Keppel - eerder al in 1329 genoemd te Almen - opnieuw hun invloed in dit gebied doen gelden. In hun archief vinden we akten uit 1455 en 1459 waarin wordt gesproken over de "hoven" ter Mollen (later ter Moelen, Termeulen) en Almen, en bovendien het goed Vunderink.

Opnieuw twee hoven in Almen! De vraag dringt zich op of dit dezelfde twee zijn die de graaf van Dalen reeds bezat. In dat geval zou Mokerden identiek zijn met ter Mollen. De namen vertonen enige gelijkenis, maar dat is onvoldoende om deze wellicht gewaagde theorie te ondersteunen.

Zeker is wel dat Termeulen in het archief Keppel vaker wordt genoemd, namelijk in de jaren 1500, 1572, 1577, 1616 en 1617, waar afwisselend "het goed" of "de hof" Termeulen wordt vermeld.

Hiervoor is al vermeld hoe het collatierecht steeds opnieuw in handen van de heren van Keppel kwam, en dat de geschiedenis van Termeulen daar nauw mee was verbonden, totdat in 1692 het collatierecht apart werd verkocht. Termeulen bleef toen in handen van de familie Optennoort, vererfde via de familie Opgelder na 1824 op

de familie Umbgrove. Sinds 1860 werd het goed kort na elkaar door verkoop steeds kleiner, totdat in 1875 zelfs het huis werd afgebroken.

De andere hof "te Almen" werd na 1455 - 1459 niet meer genoemd in het archief van het huis Keppel. Het vermoeden dat deze hof identiek is met het Have ligt, gezien de naam, voor de hand. Bovendien wordt deze mening nog versterkt, omdat daaraan in 1635 het recht van wind was verbonden, zoals vermeld in het molenboek van Hagens. De molen van het Have zou de oorsprong van de naam Termeulen zijn en dat zou een afsplitsing van het Have zijn, volgens enkele schrijvers, maar dat is nergens bewezen. Zoals gezegd kan Termeulen misschien bogen op een oudere oorsprong!

Het Have is in of kort vóór 1635 gekocht door Willem van Lintelo, heer van de Ehze, terwijl in 1691 de "twee Havesgoederen" (met uitzondering van de molen) zijn gekocht door Gijsbert Optennoort. Met de twee Havesgoederen zullen zijn bedoeld het Groot Have en Klein Have, zoals die nog op de kadasterkaart van 1832 voorkomen. Klein Have is nu bij velen beter bekend als 't Have.

De Havesgoederen zijn vererfd via Gijsberts zoon Johan Optennoort (1667 - 1725) die in 1712 ook de Velhorst kocht, zodat deze familie een groot bezit in Almen en omstreken had: Termeulen, het Have, de Velhorst! Johans dochter Johanna Reinira (1703 - 1730) trouwde met Barthold van Diemen Opgelder, waardoor in 1826 de erven van Engelbert Opgelder de Havesgoederen verkochten aan de molenaar Abraham Jan Markvoort, die ook de molen had gekocht die in 1691 van het goed was afgesplitst. Een deel van de grond van het Have werd in 1845 ver-

kocht voor de bouw van de nieuwe pastorie aan de huidige Dorpsstraat.

Het einde van het grootgrondbezit in Almen

Hiervoor is gebleken dat er vaak grootgrondbezit in Almen is geweest: de graaf van Dalen, de bisschop van Utrecht, de heren van Keppel en de familie Optennoort volgden elkaar op. De heren van de Ehze, soms al terloops genoemd, hebben natuurlijk ook een belangrijke rol gespeeld, die een afzonderlijke behandeling verdient. Na de dood van Engelbert Opgelder viel het "Optennoortcomplex" geheel uiteen. De Velhorst, gelegen in Klein Dochteren aan de andere kant van de Berkel, was al in 1735 door vererving aan de familie Van Löben Sels gekomen, vererfde in 1858 aan de familie Van Rappard en in 1890 aan de familie Martens (van Sevenhoven). Na Engelberts dood in 1824 kwam Termeulen aan de familie Umbgrove, doch werd kort daarna steeds verder versnipperd. Het Have kwam in 1826 aan Markvoort, die nog min of meer als grootgrondbezitter kan worden aangemerkt: in 1832 bezat hij ruim 102 ha in Almen en Harfsen. Ook dit bezit is later verder verdeeld, al is mij niet bekend op welke wijze. Slechts instellingen als Het Bornhof en het Oude en Nieuwe Gasthuis te Zutphen bleven nog lang overeind als grootgrondbezitter!

Literatuur en Bronnen

1. H. Wagenvoort, Aantekeningen over Almen en Harfsen in de 16e eeuw; in: Bijdragen en mededelingen van Gelre (BMG) LXI (1962/1964) blz. 185 - 207.
   Met Toevoegsel:
2. A.J. Maris, Over het begevingsrecht van de pastorie van Almen; id. blz. 208-212.

3. J. Hagens. Molens mulders meesters; negen eeuwen watermolens in Twente en de Gelderse Achterhoek (Hengelo, 1979) blz. 181-182.
   Deze gegevens zijn ook te vinden in:
4. H.J. Jansen, Onze molens; in: Ons Markenboek jrg. 2 nr. 1 (jan. 1984) blz. 15-16.
5. A.H. Martens van Sevenhoven, Velhorst; in: BMG XXXVIII (1935) blz. 51-80; vooral blz. 73 noot 2. Herdrukt in: Jonkheer Mr. A.H. Martens van Sevenhoven; een keuze uit zijn geschriften. (Arnhem, 1977) (Werken Gelre 35) blz. 47-74; vooral blz. 74 noot 42.
6. J.W. Wijndelts, Het geslacht Op ten Noort (Z.pl., 1913).
7. L.A.J.W. baron Sloet, Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutfen. ('s-Gravenhage, 1872-1876) no. 373 (1188), no. 943 (1272).
8. Das Güterverzeichnis Graf Heinrichs von Dale (1188), herausgegeben von Dr. F. Philippi und dr. W.A.F.Bannier; in: Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap deel 25 (Amsterdam, 1904) blz. 365-443.
9. A.P. van Schilfgaarde, Het archief van het huis Keppel (1272-1853) (Arnhem, 1975) (Gelderse Inventarissenreeks 9) inv. nrs. 1285, 1287-1289.
10. R. Wartena, Inventaris van het archief van het Oude en Nieuwe Gasthuis te Zutphen 1380-1841 (Zutphen, 1979) inv. nr. 199.

NAAR BUITEN

A. Hoekstra

In de "Geïllustreerde gids voor hotels, pensions, uitstapjes, enz. NAAR BUITEN" mei 1901. Eerste jaargang, No. 2, las ik onderstaande loftuiting op Joppe en Gorssel, die ik u niet wil onthouden.

LIEF PLEKJE AAN DEN VELUWEZOOM

Aan de spoorweglijn tusschen Zutfen en Deventer, tien minuten sporens van laatstgenoemde plaats ligt in bekoorlijke omgeving 't bescheiden dorpje Gorssel, anderhalf uur wandelens van Zutfen verwijderd, waar liefhebbers van dennenbosschen heerlijke wandelingen vinden, allereerst op 't Joppe, 't landgoed toebehoorende aan Baron van Hoevell. Een idyllisch beukenlaantje voert van het dorp naar 't station van den spoorweg, in welks onmiddellijke nabijheid zich die bosschen uitstrekken, die door de welwillendheid van den eigenaar en bewoner den Heer F. Baron van Hoevell toegankelijk zijn voor vreemdelingen. Ook in de bosschen van het landgoed "De Hassink", eigenaar de Heer Baron du Tour van Bellinchhave, mag men vrij wandelen en daar is 't niet minder mooi, heerlijke wandelwegen en lieve plekjes in overvloed. Men vindt er prachtige boomgroepen, waar bruine beuken en groene kastanjes hunne kleuren mengen tot een verrukkelijk schoon geheel, vooral in den herfst.

Eigenlijk is Gorssel aan alle kanten mooi. Wie houdt van welige akkers en gele korenvelden, die neme zijn weg langs 't smalle voetpad of over den breeden zandweg westwaarts van 't dorp en richte zijn schreden naar de rivier of hij sla links af naar

de bloeiende landbouwkolonie "Ned. Mettray", welke inrichting een bezoek zeer waard is.

De gemeente Gorssel is vrij uitgestrekt, doch het eigenlijke dorp is hoewel aan 't opkomen nog niet groot; het ziet er echter over 't geheel frisch en knapjes uit; men vindt er ook niet die leegstaande huizen en verwaarloosde tuinen, die een dorp zoo vreeselijk doodsch en ongezellig kunnen maken. De huizen zijn er meestal niet aaneengebouwd, maar echt dorpachtig onderling gescheiden door meer of minder groote tuintjes, die in den zomer met hun bloementooi niet weinig bijdragen tot verfraaiing van 't dorp.

Behalve een kerk en een school natuurlijk, vindt men geen andere bijzondere gebouwen dan een schoon gelegen Sanatorium voor vrouwelijke zenuwzieken en een daarbij behoorend paviljoen, de inrichtingen "Den Oldenhof" en "Veldzicht".

Het voormalige logement "De Roskam" is voor een paar jaar door den eigenaar geheel verbouwd en logeabel ingericht en op dezelfde plaats, waar vroeger de groote dorpsherberg stond met z'n groene blinden, is nu kloek verrezen het hotel "de Roskam" dat met zijne nette ruime kamers thans familiën herbergt uit den deftigsten stand. Het aantal logé's neemt ieder jaar toe zoowel in 't hotel als in kleinere pensions en wonder is het niet, want Gorssel is als aangewezen voor zieken en herstellenden, die in de dennenbosschen goede lucht vinden en kalmte; voor families, die gedurende de zomermaanden eens volop genieten willen van de natuur en het drukke zenuwachtige stadsleven eens afwisselen willen met een heerlijk, rustig buitenverblijf; voor schilders, die de mooie plekjes op 't doek brengen willen, voor sportliefhebbers ook, die mooie wegen vinden om te fietsen, en de rivier den IJsel dichtbij hebben, om te roeien, te zwemmen, te visschen.

DE MOLEN TE ALMEN

H.J. Jansen

In het eerste nummer van "Ons Markenboek" hebben we de watermolen van Almen genoemd en gezien dat deze molen reeds in 1331 werd vermeld, maar in 1636 niet meer bestond. Er waren echter nog wel overblijfselen van de watermolen te vinden, want een verklaring van een ooggetuige uit dat jaar zegt "dat een goede en nyewe waetermoele" getimmerd kan worden op de nog aanwezige balken.

Wij vermoeden dat deze molen in de 80-jarige oorlog, in 1572 of 1583, door oorlogshandelingen werd verwoest en niet meer opgebouwd. De Spaanse troepen waren toen in deze streek, zodat dit een logische gevolgtrekking is.

Bij het goed of erve Ten Have behoorde het recht van wind en water en dit erve behoorde in 1636 toe aan Willem van Lintelo, heer van De Ehze. Deze wilde op zijn grond een windmolen bouwen tot ongenoegen van Derk van Haeften tot Verwolde en Derk van Keppel van huize "De Voorst". Deze heren zagen in Willem van Lintelo een concurrent en deden hem een proces aan, wat ze echter niet hebben gewonnen. Onze Willem kon namelijk aantonen dat het recht van wind en water toebehoorde aan de eigenaar van het erve Ten Have en zo kwam er een windmolen tot stand nabij het erve Ten Have en aansluitend werd er een muldershuis gebouwd in 1665. Dit gebouw is gerestaureerd en is een van de bezienswaardigheden van het dorp Almen.

We hebben getracht na te gaan wie er vanaf die tijd molenaar, c.q. eigenaar is geweest, maar het was moeilijk de juiste volgorde vast te stellen. De gevonden

gegevens willen we u echter niet onthouden.

In mei 1636 vinden we Albert Berendsen als mulder op de molen bij het erve Ten Have en in 1637 is Aelbert Berendsen molenaar tot Vorden. In 1667 is Lammert Goossens muller tot Almen, hetgeen is gebleken uit een boedelscheiding van 5 oktober 1667 (R.A. Scholtambt Zutphen). Genoemde Goossens was weduwnaar van Hendersken Haghreyze.

In "De Magescheyd van Huyse Ehse van anno 1743" wordt o.m. genoemd: "D'Almense meule met 't mullershuis, item het onderhorige landt, voorts die daer onder gepachtede, aan 't Huys Almelo Lehnroerige Thienden uijt Udink voorts Groot en Kleyn Baltink, beneffens het weghgelt over de Spitholder Brugge en Dyk van de swaere Jaerlijkse, zo aen de meule, als Brugge te doene onkosten van reparatien met algemene bewillinge alhier gesteld op f. 8000,-."

Na 1743 zal de molen verkocht zijn, want we vinden in 1750 P. Ploegman als eigenaar. In dit jaar overlijdt zijn distilleerknecht Willem Brouwer aan de pokken.

Op 9 mei 1762 overlijdt een dochter van P. Peter Ploegman en twee maanden later zijn vrouw en als hij zelf in 1767 overlijdt wordt in het overlijdensregister aangetekend "dat hij bij zijn twee overleden vrouwen is begraven in de kerk".

Ook de volgende eigenaar van de "Almense meule" Albert Markvoort, die tevens Castelein was (volgens de overlijdensakte) werd in de kerk begraven.

In 1832 is blijkens het kadaster Abraham Jan Markvoort eigenaar van de molen, maar ook van het Vundering en Groot en Klein Have. In een overlijdensakte van zijn zoontje van 8 maart 1825 wordt hij geen Castelein of Mulder genoemd, maar particulier. Vermoedelijk had hij een molenaar in dienst, mogelijk had hij de molen verpacht.

Voordat Ploegman eigenaar werd was er ook van verpachting sprake. Onze nasporing gaf het volgende resultaat:

1636 Albert Berendsen, mulder op de molen bij het goed Ten Have Almen.

1667 Lambert Goossens, muller tot Almen.

1743 Magescheid de Ehze, terwijl in 1736 Carel, Baron van Lintelo eigenaar is.

1698 Lammert de Muller wordt vermeld als diaken (pachter).

1707 Uit geboorteakte blijkt dat Jacobus Varenhorst op de meule woont.

1728 Garrit Oostendarp, molenaar, wordt vermeld als diaken.

1750 Peter Ploegman woont in het mulders-huis en is eigenaar.

1767 Na overlijden van Ploegman wordt Albert Markvoort eigenaar en wordt aangeduid met "Castelein".

1795 De zoon van Albert Markvoort, Abraham Jan Markvoort, wordt eigenaar.

1824 In dit jaar overlijdt Pieter Appelo, oud 60 jaar, ongehuwd, van beroep molenaar van de Almense Molen.

1825 Nu vinden we Berend Kelderman als molenaar, maar deze woont dan op het Vunderink (einde Blauwe Dijk).

1840 en

1847 In deze jaren vinden we Andries Sarink, gehuwd met Albertha Koerselman, als molenaar. Deze gegevens komen uit het overlijdensregister.

1860 Vanaf dit jaar heeft de gemeente een woningregister en op 31 december 1860 komt Jan Koerselman, geboren 20 januari 1834 en gehuwd met F.F. Arragon, als koornmolenaar vanuit Zelhem naar Almen en woont dan op het tegenwoordige Bakkersteeg 8. Hij vertrekt op 1 maart 1878 naar Zutphen.

1878 Op 28 februari 1878 komt A.J. Golstein, geboren 25 september 1840, vanuit Lochem

naar het adres Bakkersteeg 1. Hij is eveneens molenaar en vermoedelijk ook bakker. In dit huis woont naderhand (1928) bakker Peters en daarna bakker Hulshof.

1898 Genoemde Golstein overlijdt op 26 mei 1898 en wordt opgevolgd door zijn zoon Johannes Lambertus Goldstein. Zijn moeder, de weduwe Golstein-Oostenenk, vertrekt 11 mei 1906 naar Ruurlo.
J.L. Goldstein is dan inmiddels gehuwd met Harmken Klein Lebbink.

1928? Vermoedelijk in 1928 bouwt deze molenaar de woning Bakkersteeg 4. Dit was de vroegere "stoom", een stoomgemaal dat bij geen of weinig wind de malerij kon laten doorgaan.

1916 Op 19 februari 1916 brandt de oude standerdkaste af, die nog was gebouwd door Abraham Jan Markvoort in 1830. Er komt een beltmolen voor in de plaats, een zelfde molen als in Harfsen stond van de molenaar Hartgerink.
Door de komst van de cooperatieve aankoopvereniging Almen-Harfsen wordt het bestaan van de molenaar bedreigd, doch Goldstein durft de concurrentie wel aan, hoewel het aantal trouwe klanten wel terug loopt. De molen is uitgebreid met een motor, zodat er altijd kan worden gemalen. Bovendien maakt Goldstein zijn molen geschikt voor het zagen van hout en probeert op die manier de concurrentie het hoofd te bieden.

1941 Op 12 juli van dit jaar slaat echter de bliksem in de molen en deze brandt tot op de grond toe af. Alleen de molenbelt herinnert ons aan het feit dat hier een molen heeft gestaan.
Hoewel Goldstein drie dochters had, mocht hij toch niet het genoegen smaken een molenaar als schoonzoon te begroeten,

wel werden het drie Jannen: Genever-Jan, Indische Jan en Drukker Jan. Maar daar had de molenaar weinig an. De toen 70-jarige Goldstein zag af van herbouw en bouwde een soort schuur die later de basis werd van het woonhuis Bakkersteeg 6.

En zo verdween de molen, die meer dan drie eeuwen op deze plek had gedraaid. Daarvoor zorgde de watermolen voor het malen van het graan, misschien reeds vanaf de 11de of 12de eeuw. Maar deze molen lag niet aan de Bakkersteeg, maar bij de Berkel in of bij de hof ter Meulen. De juiste plaats hiervan is niet bekend.

Een tijdlang heeft het begin van de Bakkersteeg nog Molenbelt geheten, maar ook deze straatnaam is verdwenen. Er is thans niets meer wat ons herinnert aan de molen. Het zijn alleen de molenaarswoningen die er nog staan aan de Bakkersteeg nr. 1, 2, 4 en 8. Het prachtige muldershuis uit 1665 (Bakkersteeg 2) was niet alleen de woning van de molenaar, doch tevens herberg en brouwerij. De weg van Lochem naar Deventer via de Spitholderbrug liep hier langs. Er was een eigen brouwerij. Ook de vergaderingen van de markegenoten van Almen vonden er plaats op 22 juni 1734 en op 16 januari 1827. De meeste herbergen uit die dagen waren ook boerderijen en dat zal ook hier het geval geweest zijn. Het huis doet geen dienst meer als mulderswoning en de herberg is reeds lang gesloten. Alleen het agrarisch bedrijf wordt nog uitgeoefend door de familie Braakman, die thans het pand bewoont. Door de aanwezigheid van dit mooie muldershuis zal de herinnering aan de molen van Almen nog lang kunnen voortleven.

In 1942 verstuurde Johannes Lambertus Goldstein uit Almen deze kaart van de toen al afgebrande molen naar de familie R.H.J. Golstein in Harfsen (portokosten 1½ cent).

Verantwoording van de artikelen over "Onze Molens".

1. Het archief van de gemeente Gorssel, archivaris J. Eefting.
2. Uit Gorsselsch Verleden, door Joh. de Graaf. Uitgave Kluwer 1926.
3. De Kerkelijke Registers van de gemeente Gorssel, door Joh. de Graaf uit bijdragen en mededelingen van de ver. "Gelre"XVIII.
4. Uit het archief van de marken van Almen en Harfsen, door Joh. de Graaf, uitgegeven Arnhem, S. Gouda Quint 1939.
5. Molens, Mulders, Meesters. Negen eeuwen Watermolens in Twenthe en de Gelderse Achterhoek, door J. Hagens.
6. De Gorsselse Molens van Weleer, een artikel uit "Archief" VI.I pag. 16 - 18 van de oudheidkundige vereniging De Graafschap, door J. de Graaf.
7. De Voorst, door J. Harenberg te Zutphen.
8. Havezathe Den Dam en Huize Klaphek, door J. Harenberg te Zutphen.
9. Het Klooster ter Hunnepe en Schipbeek, door G.J. Doornink, artikel Deventer Dagblad van 14 augustus 1934.
10. Molens van Nederland, 1974 door H. Besselaar.
11. De Gids voor Deventer, omstreeks 1900 uitgave niet bekend.
12. Inlichtingen van T.A. Kloosterboer, betreffende de molen te Dorth en van B. Kreeftenberg, betreffende de molens te Gorssel en Epse.
13. Van Gerstlo tot Gorssel, door Henk Jansen, uitgave Rabobank te Gorssel i.v.m. 75-jarig jubileum. 1984
14. Uit eigen aantekeningen en uit gesprekken met inwoners is het geheel verzameld en geschreven door Henk Jansen.

De redactiecommissie bestaat uit de leden:
Voorzitter: A. Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
Leden : N. Kuik, het Wilgert 8, Epse
H. Meedendorp, Elfuursweg 22, Gorssel

De vereniging kent leden en begunstigers.
De statuten en het register van leden en begunstigers liggen ter inzage bij de secretaris.
Het lidmaatschap bedraagt f. 25,- per jaar per gezin. Aanmelding voor het lidmaatschap kan geschieden bij de secretaris. Een lid kan zijn lidmaatschap eventueel opzeggen aan het einde van het verenigingsjaar met een opzegtermijn van 4 weken. Het verenigingsjaar loopt van 1 januari - 31 december.
Betaling van lidmaatschapsgeld of giften van begunstigers kan geschieden op de rekening van de vereniging nr. 3014.05.611 bij de Rabobank Almen, of op de postrekening van deze bank nr. 874220.
Ons Markenboek wordt kosteloos aan leden en begunstigers toegezonden. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de secretaris à f. 10,- per nummer.
Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de voorzitter van de redactiecommissie.
Gelieve bijdragen aan Ons Markenboek te zenden aan een der leden van de redactiecommissie, getypt, met grote regelafstand, en op één zijde van het papier, zo mogelijk met foto's. Men wordt verzocht zowel de naam van de schrijver als de bronnen, waaruit men geput heeft, te vermelden. Gewezen wordt op mogelijke auteursrechten bij het overnemen van artikelen uit bladen, tijdschriften etc., of gedeelten van boeken.
Getracht zal worden Ons Markenboek 4 x per jaar te doen verschijnen.